

ALATTVALÓ

Alattvaló fejlődése bioszociális jellegű. Máig tartó pályáján évmilliókkal korábban indult el. Valahol a Hominidaek hordájában kezdődött, a csoportban betöltött hierarchikus szereppel. A vezér-, vagy alfahím volt az előljáró. Őt követte a többi, neki behódoló, fiatalabb és gyöngébb hím, illetve nőstény. Ezek kénytelenek voltak vezérüknek engedelmeskedni, akaratukat neki alárendelni, eltérni dühét és kénye-kedve szerinti kiszolgáltatottságukat. Ha nem engedelmeskedtek, jött a fenyítés, nemi erőszak, és a verekedés során szerzett, nem egyszer súlyos, életveszélyes sérülés. Ez a helyzet mit sem változott, csak "humanizálódott". A biológiai törvényeket, a természeti ösztönkésztetéseket az ember társadalmi fejlettsége, mint sziklát a burján, mind inkább benőtte, elfödte és sokrétűvé tette. A "humanizálódott" szó értelme mögött senki se gondoljon emberségesebb, finomabb, lágyabb bánásmódot, inkább az emberi fajra jellemző és rafináltabb módszereket.

Az alattvalónak koronként csak a szerepe, a helyzete és az értéke változott. Az ősközösségben a törzs vezére volt a meghatározó egyéniség, aki éppen úgy kihasználta a vele egy csoportba tartozókat, mint az alfahím a hordatagokat. A koncból ő részesedett először, és kiválogathatta a legjobb falatokat. (A parasztgazda, iparosmester a 20. sz. közepéig először szedett a tálból, mindenki más utána következhetett.) Bármikor nőt cserélhetett, vagy egyszerre több fölött is basáskodhatott. Megkövetelte, hogy parancsait teljesítsék és tiszteljék. A humanizálódás ott jelentkezett, hogy ehhez az egyeduralkodáshoz ideológiát, törvényeket, sőt rítusokat találtak ki, megalapozva ezzel az előljáró, vezető helyét és korlátlan lehetőségeit.

A családi, illetve rokonszenv alapján létrejött kötelék nem tett jót az előljáróság gyakorlásának. Egy idő után mindenki a vezér családtagjává, barátjává, cimborájává vált, és ezen ok miatt többet követelt magának, mint az egyszerű alattvaló. A helyzet odáig juthatott (volna), hogy a közösség már nem rendelkezett alávaló, mindenkit kiszolgáló alattvalóval, és ezen változtatni kellett. A törzsi villongások háborúkká, alattvaló- és értékszerző hadjáratokká szélesültek. A szomszéd közösségek elfogott, dologra alkalmas tagjait megbélyegezték, megcsonkították, megkötözték. Visszatérésüket a megszokott környezetükbe lehetetlenné tették, szigorúan őrizték és munkára fogták őket. A leigázott törzs többi tagját - öregeket, gyerekeket, betegeket -, akiket egy rituális lakoma során nem bírtak mind megenni, leöldösték. Ez a "humanizáció" hozta létre a rabszolgaságot, amely mind agyafűrtabb módszerekkel máig tartó folyamat.

Az alattvalók közül kiművelték a legkülönbözőbb föladatakra alkalmas szakembereket. Ahogy a társadalom mind inkább rétegződött és fejlődött, egyre több művelt főre volt szükség, aki alattvalóként kiszolgálja az uralkodó réteget. Kellott a jó vadász, szakács, írnok, katona, és természetesen az udvari bolond - a durva beszédével vidámságot keltő torz törpétől a kifinomult vezető lelkeket elbűvölő udvari dalnokig, "lánglelkű" költőig - akik előljáróiknak alattvalóként minden igényét kiszolgálták. A jó alattvalóért régen sok pénzt fizettek, és áruként vették, csereberélték őket.

Ma ez a helyzet is megváltozott. Az alattvaló keservesen fizet azért, hogy valamelyik előljáróhoz szegődhessék, bírja annak védelmét és jóindulatát. Akár egész ország, teljes népesség is így

válik rabszolga helyett korszerű gyarmati áruvá. Beléphet például valamilyen nemzetközösségbe, unióba és ezért megszabják, mennyi munkával, pénzzel adózhat új helyzetének; mennyi földet művelhet saját területéből, mit és mennyit termelhet. Az alattvalókat létminimumra szorítják, hogy az előjárók pozíciójukat megtartva, gazdaságukat gyarapíthassák.

Alattvalóvá háromféle módon válhat az ember: vagy beleszületik, vagy saját, illetve mások választása alapján lesz azzá. Az alattvaló nemzésekor éppen úgy oldják meg a gatyamadzagot, mint az előjáró esetében. Születni mégsem egyforma eséllyel szoktak. Akit eleve elrendelt alattvalónak nevelnek, csak a jegyzékben szerepel, mint leendő szolga. Azzal senki sem törődik, hogy a szülők hogyan és miből nevelik föl. (Nem kell bokanovszkizálni, mint azokat a lényeket, akiktől Huxley: Szép új világ c. könyvében már magzati fejlődésük során megvonják az éltető oxigén egy részét, hiszen ezt a társadalmi elvonások során szegénységbe kényszerített szülők maguk elvégzik.) Jogai is csak papíron vannak, de pontosan meghatározott kötelességeit a hatalom számtalan elnyomó szerve rendre előírja, betartatja, sőt olyan föladatokkal is megtoldja, amelyeket addig nem jeleztek, nem kértek tőle. Munkaköri leírásában erre utal az utolsó, általános meghatározás, hogy "a fentebb felsoroltakon kívül köteles még mindazt teljesíteni, amivel előjárói megbízzák".

Annak a könnyebb a helyzete, aki eleve alattvalónak születik egy szolga családjában. Az is rangot képez, ha eldicsekedhet vele: "az én őseim már ettől és ettől a századtól kezdve ezt az előjáró családot szolgálták, nagy megelégedésükre". Íme még kiváltságokat is kaptak: darabka földet, amelynek a megművelése az övék, termése a gazdáé volt; nyúzott kutya bőrére cifra betűkkel írt tanúsítványt hűségükről, és a többi alattvaló között kivívott beosztásukról. Ezekkel a megkülönböztetésekkel a büszke és rátarti alattvaló helyet szorított magának a létra egy magasabb fokán, akár az időjós levelibéka a befőttes üvegben.

Nemzedékek és nemzetségek kiváltságává vált az alattvalói szerepkör, amelyet olyan büszkén óvtak, mint az előjárók a magukét. Nagyon is tisztában voltak azzal, hogy a két rang között áthidalhatatlan a szakadék és ezt a társadalom elfogadta. Természetesen nem is voltak olyan nagyra törő álmaik, hogy valamikor, majd egyszer valamelyikük-ükunoka leszármazottjuk fölöttessé fejlődhet, és a létra fokán a legmagasabbra ülve, kijuthat az üveg tetejére, hogy onnan zsupsz..., nagyot ugorhasson a zárt kamra egy másik polcára. Azt azonban mindenki érzékelheti, hogy mennyivel különb az al-alattvalónál egy felettes alattvaló, aki a többiek által végrehajtott föladatok minőségét és mennyiségét ellenőrzi. Így az előjáró család által kinevezett hajcsár is lehet. Nem baj, ha a többiek nem szeretik. Senkire sem kényszeríthető rá, hogy "szeresse felebarátját", de az elvárható, mi több, kötelességük, hogy tiszteljék és engedelmeskedjenek neki.

Akinek nem volt olyan szerencséje, hogy ősi alattvaló családba szülessen, ezt az áhított helyet ki is érdemelhette. Már gyerekkorában ott sündöröghetett a tanítója körül, aki megkegyelmezett neki és számtanból nem buktatta meg, mert kertjükből tőle kapta a legvastagabb uborkát. Amikor kivergődött a padok közül, a jó tanító beajánlhatta a helyi kis előjáróhoz mindenesnek. Amolyan lóti-futi suhanc lehetett, akinek kötelessége volt hallgatni, vakot utánozni és némának maradni. Tudomást sem venni mindarról, ami a házban történik. Ilyen körülmények között sokat tanulhatott, és elmélyülhetett az alattvalói munkakör rejtelmeiben. Ha elérte a katonakort és jól viselte magát, előbb beajánlották a helységről elszármazott és éppen vakációzni hazatért tiszt

úrnak, hogy vegye maga mellé csicskásnak. Micsoda karrier! A legjobb ajánlólevél lesz, ha leszerel, és egy hasonló jó családból származó alattvaló lánnyal életre szóló frigyre kíván lépni. Kellő tapasztalat, megbízhatóság, katonás fegyelem és precizitás. Ez az igazi férjnek való! Innen már csak egy ugrás, hogy a főalattvaló elhelyezze a Nagy Házban, ahol rajta kívül vagy félszáz hasonló fiatal lesi az előljáró család kegyeit.

Mindez törekvő munkával jár és nem biztos, hogy mindenkor meghozza a maga várva várt eredményét. Mennyivel egyszerűbb, ha valakit alattvalónak kijelölnek. Nem kell vergődni, több helyen kilincselni, csúszni-mászni, és békalátószögből nézni az előljárók cipőit. Vannak olyan kutyaszerencsésű alattvalók, akiknek farkcsóválva csak a kellő helyen kell megmutatniuk magukat, hogy a nyakörvet rögtön rájuk illesszék, és az eldobott csontot sebesen visszahozzák gazdájuknak. Ha az előljáró érzékeli, hogy az alattvalónak jelölt jól idomítható, egyszerűen beveszi a többiek közé, pórázra fogva kijelöli helyét közöttük és már révbe is jutott.

A kellemetlenebb az, ha az alattvalónak készülő nem érzékeli, hogy mire jó, és amikor kijelölik, nem kívánja helyét betölteni. Ellenkezik, elszökik, haladékot kér, minden lehetőséget megragad, hogy kibújjon a kötelezettség alól. Az előljárók ezt azonnal fölfedezik és föltámad bennük a vadászösztön. Nem azért találták meg a nyulat, hogy elveszítsék. Hasonló trófeák száza van már a gyűjteményben, de nehogy már az alattvaló döntsön abban, mivé válik! Meg kell leckéztetni. Előbb csak befogják, rábeszélik, meggyőzik, azután kinyitják a csapda ajtaját: íme, ők igazán megértők vele. Szabadon távozhat, ha úgy döntött, elvégre nem követett el bűntényt. Az ilyen alattvaló-jelölt azonnal föl is veszi a nyúlcipőt, és mire az előljárók a helyes döntésére várva sandán leeresztett szemhéjukat fölemelik, már hűlt helye van.

Ekkor jönnek a jogi meggyőzések. Látták, amint valamelyik éjszaka hazasielve nem bírta dolgát tovább tartani, és az egyik előljáró háza mögött könnyített magán. Nem perelik érte, ha elszegődik. Legközelebb már tolvajláson érik, brutális bántalmazáson, élet ellenes cselekedeten, felségáruláson. Minden tény azt bizonyítja, a társadalomra nézve veszélyes bűnöző, akit ki kell vonni az értékes emberek közül, ha életét azonnal meg nem jobbítja. Az egyetlen adható reverzális levél, ha belép szolgának.

Az alattvalónak van még egy utolsó kísérlete. Megugrik és a másik településen keres menedéket. Csakhogy az előljárók utána nyúlnak. A pribékek véresre verve, összekötözve visszahozzák és fölteszik neki a kérdést, hogy belép az alattvalók közé, vagy fölakasztják? A szíves unszolás teljesítését tovább már nem halaszthatja. Lassan beletörődik sorsába. Belekerül a befőttes üvegbe, de nem felejtik el makacs múltját, és ha a létrán kapaszkodni kezd, mindig visszarúgják. Az lehet a vigasza, hogy ennél mélyebbre már úgy sem juthat.

Ne azt vizsgáljuk tovább, hogyan kerül valaki alattvaló sorba, inkább azt elemezzük, hogy ott miként tölti be szerepét? Két alaptípus különböztethető meg. Az első az ideális alattvaló, akire minden előljáró áhítozik. Ő önként és dalolva dolgozik. Igyekszik minél hasznosabban és többet végezni; olyasmit is, ami nem lenne kötelessége. Személyiségét előbb-utóbb föladja és csak az előljárók kedvét keresi. Nem mérlegel, hogy ők milyen értéket képviselnek, ez nem föladata, csak a teljes kiszolgálás legjobb minőségét igyekszik teljesíteni.

A följobbvaló az alattvaló agyát kés nélkül nyitja meg. A tudatot kimossa, a saját gondolatát

átplántálja. Ez volt az első átültetés, mielőtt századok múlva a szervcsere biológiailag megvalósulhatott volna. Amikor egy ilyen beavatkozás után az alattvaló megszólal, mint szócsövet csak a torkát adja kölcsön, de a belőle kiáramló hang már a fölöttesétől ered.

Személyes értékei közé tartozik, hogy titoktartó. Elvértve, saját társaságában tesz ugyan halvány utalást arra, hogy az előjáró Nagy Házában is adódnak különös dolgok, de ezeket sohasem szellőzteti ki. Ő nem áruló. Igyekszik a gyanút és a misztikumot főnntartani, de bizonyítékot nem szolgáltat. Ha megszorongatják érte, inkább véráldozatra is képes, mint előjáróit földadni.

Megérteti, hogy fontos ember. Lám, zsebtelefonnal is ellátták, hogy vele bármikor kapcsolatot lehessen létesíteni. Pantallóján minden reggel élt vasaltat a feleségével, haját gondosan hátra fésüli, ingét álláig begombolja, hogy jó benyomást keltsen. Ha az előjáró maga elé rendeli, a szóban forgó tárgyon kívül mindig van néhány korszakalkotó ötlete, amellyel bizonyítja rátermettségét, kreativitását és azt, hogy minden idegsejtjével az előjáró boldogulását szolgálja, a nap valamennyi órájában. Ezért hamarosan meg is jutalmazták. Az előjáró egy-egy bilinget mindig hagy azon a tányéron, amelyről evett, hogy mosogatás előtt az alattvalónak ne csupán a hulladékot lehessen kinyalni. Az alattvaló él is e kitüntető figyelmességgel, ezért testének tömege hamarabb gyarapodik, mint a többieké. Tapasztalta, hogy a tekintélye annál nagyobb valakinek, minél nagyobb méretű széket tud fenekével betéríteni. Így jut el szolgálata végén odáig, hogy az előjáró kinevezi intézőjének. Ettől kezdve al-alattvalók lesik az utasításait. Ez a csúcs, a befőttes flaska pereme, amelyből kikandikálhat, de ha a fejét is ki szeretné dugni, hová tartozására figyelmeztetésül rögtön rácsavarozzák az üveg fedelét.

Az alattvalók másik típusa alattomos. Tulajdonképpen önmagán kívül mindenkit utál, társait éppen úgy, mint az előjárókat. Közömbös mindenkivel szemben. Nem érdekli, mi történik a kenyéradójával, pedig tőle függ. Szívesebben látná karón lógni, és a szeme sem rezdülne. Állandó lázas semmittevésben leledzik. Rendkívül ügyes. Ezt az alibi munkát úgy tudja tálalni, mintha értéket képezne. Még panaszkodik is a megfelelő helyen, ahol tudja, hogy szavait percek alatt továbbadják az előjáróknak, bizonygatva, mennyi földadata van, de ezeket senkinek sem adná át, hogy könnyítsen helyzetén, mert valamennyit csak ő tudja ellátni. El is hiszik neki. Ezért semmivel sem kap kevesebb megbecsülést, mint az a hűséges alattvaló, aki belerokkan a munkába, de nem panaszkodik.

Azt is elnézik neki, ha enyves kezű. Istenem, mással is előfordult már, hogy abból a közös tálból cseresznyézett, amelybe korábban egy árva szemet sem helyezett. Csak a mértékre kell vigyázni, hogy minden finom falatot el ne egyen az előjárók előtt. Gyűjti a fontos híreket. A füle úgy nyúlik, hogy még az előjáró nászágya alá, a serbliig is elér. Azután kiszínezve valamennyit kiszivároztatja. Mindenki sejti, hogy a legintimebb ágytitkok és hivatalos információk is csak tőle eredhetnek, hiszen más nem kerülhetett olyan közeli kapcsolatba a titkokokkal mint ő, de semmit sem lehet rábizonyítani. Ha megszorongatják, frázisait úgy tudja görgetni, hogy azok mindig tisztára mossák.

Egyébként mosdatlan száju. Jót még senkire sem mondott, de ezt olyan csalafinta módon teszi, hogy nem lehet rá haragudni. Öltözéke lezser. Minden kellék meg van hozzá, ami pozíciójához elvárható; csak a gombok nem mindegyikét gombolta be, a nadrágja éle sem egyenes,

keszkenője sárgul a használattól, de utóvégre ő is csak egy alattvaló, és nem olyan nagy baj, ha külsejében különbözik az előjáróktól.

Midőn körülötte nagyon szorul a hurok, elérzékenyül. Bűnbánóan előjárója elé veti magát és zsebkendőjével újabb zsírréteget ken annak cipőjére. Annyira sajnálatja magát, hogy végül alig várják, vége szakadjon a jelenetnek. Már azt is bánják, hogy bűnét fölemlegették és lelkiismeret furdalást éreznek. Mindezt nem árulják el neki, de lehajolnak hozzá, fölemelik, figyelmeztetik: többé ez ne forduljon vele elő és, hogy kipihenje fáradalmait, eltávozást adnak neki. Az előjáró felesége titokban még pénzt is dug a zsebébe, hogy a tengerparton kicsit korhelykedhessen.

Más nézőpont szerint még egyszer tekintsük át az alattvaló történelmi helyzetét. A Hominidaek korában a kicsit az anyja védte. Suhanc korában már köteles volt a rangsorban nálánál följobb állókat kurkászással szociális gondozásban részesíteni. Ezért időnként a hozzá közelállók őt is megkurkászták. Ez az idilli állapot az őskorban keményedett. A be nem hódoló alattvalót a barlangból kiűldözték és a vadonban előbb-utóbb életét vesztette, vagy rövid úton agyonütötték. Ez világos, egyértelmű bánásmód. A rebellis tudta, mi vár rá, ha nem vállalja alávaló sorsát.

Az ókorban az alattvaló helyzete elkülönült. A rabszolga urának testileg, lelkileg mindenben kiszolgálója lehetett. Ha érzelmileg közelebb jutott urához, élete végén fölszabadította, de szolga-szegénységében rákényszerült, hogy egykori följobbvalójának asztaláról a morzsákat leszedegesse. Amennyiben gladiátor volt, ritka szerencsével minden véres küzdelmet átél, egy idő után vitézségét elismerték és Rómában fölszabadították. A szabadság rövid próbálgatása után, amikor rájött, hogy számára nincs továbbvezető út, csupán a csőcseléket szaporította, és ez a helyzet lassú pusztulásához vezetne, visszament az arénába "edzőként" tanítani. Itt, mint kegyelt, változatlanul egykori urainak gondoskodását élvezte.

A középkorban tovább bonyolódott társadalmi helyzete. Változatlanul lehetett teljesen kiszolgáltatott rabszolga, tányérnyaló, külső bedolgozó ura háztartásába. Jobb pozícióba jutva, már a kastélyban, udvarházban lakva élvezhette alattvalói helyzetét. Ezek a körülmények a feudalizmus végéig konzerválódtak.

Az újkor hozta a legváltozatosabb alattvalói beosztást: rangok, kitüntetések, állások, hatalmi pozíciók adományozásával, és büntetésként ezek bármelyikének megvonásával. Ma ritkábban húzzuk magunk elé főnökünket, hogy kurkászással bizonyítsuk hű alattvalói elkötelezettségünket, bár még ez is megesik, és leginkább önkéntesen följánlott szexuális szolgáltatásban, vagy behódolva eltűrt szexuális zaklatásban fejeződik ki.

Korunkban a följobbvaló egyre inkább személytelenné és elérhetetlenebbé válik, ezért az alattvalónak mind nagyobb gondot okoz, hogy kinek hajbókoljon ahhoz, hogy a békalétrán egy lépcsőfokkal följobb üljön. Itt van mindjárt tisztelt barátom, aki egy helyi nagy gyár vezérigazgatója. A munkahely kerítésén belül saját kakashangján kukorékol. Csakhogy a gyár nem az övé. Tulajdonosai külföldön vannak. Hozzájuk hiába fordul, hogy céget mentő ötletet megvalósítva magasabbra hágjon, mert fölöttük egy nemzetközi részvény dirigál, akik kiszolgáltatottak a termelési és kereskedelmi viszonyoknak, a keresletnek és kínálatnak, a gyors termelési reagáló képességnek, illetve a legfőbb hatalomnak: a pénznek, amely egyik napról a másikra, mint a színét változtató kristály hol értékesebb, hol gyöngébb lesz, vagy

ALATTVALÓ

Írta: Jenő

2010. augusztus 31. kedd, 09:00 -

eltűnik, mint a kámfor. Mire a helyi vezérigazgató hangja eljut a konszern elnökéhez, addig az egész vezérkar lecserélődik, esetleg más földrészre teszi át székhelyét. Mikorra a vezérigazgató a betérjesztését megfogalmazza, a gyárát áttelepítették a szomszédos országba, ahol az alattvalók még kevesebb bérért dolgoznak. Azon kapja magát, hogy körülötte már nincsenek alattvalók, csak ő ül még a szemétdombján rikácsolva, de hangját elnyelik és visszaverik a kiüresedett üzem körülfalazó falak. A legszánandóbb alattvalóvá zsugorodott, akit előrehozott nyugdíjkegyben menesztenek.

Az alattvalót meg lehet alázni, emberi mivoltából kivetköztetni, vagy kiváltságokkal ellátni. Akár tehet róla, akár önhibáján kívül jutott erre a sorsra, a társadalomban mégis új értékrendet képez, akár megvetjük vagy sajnáljuk érte. Az alattvaló akármilyen helyről jött, szolgálatai árán bármilyen nyakörvet szerzett magának, mint a kutyából, belőle sem lesz szalámi soha.

SZENTI TIBOR - SZÚCS LÁSZLÓ
RENDHAGYÓ
LEXIKON